

महाराष्ट्रातील कृषी क्रांतीचे मार्गदर्शक.... श्री. नानासाहेब पाटील

डॉ. अप्पासाहेब भुजबळ

कासेगाव, ता. वाळवा, जिल्हा सांगली येथील सधन व संपन्न शेतकरी कुटुंबात श्री. नानासाहेबांचा जन्म झाला. नानासाहेबांना एक भाऊ व दोन बहिणी. दोन्ही बहिणी सधन व संपन्न कुटुंबात सुस्थितीत आहेत. नानासाहेबांचे भाऊ बाबासाहेब हे सुद्धा महसूल खात्यातून भारतीय प्रशासन सेवेत गेले. एकाच शेतकरी कुटुंबातील दोन्ही भाऊ प्रशासकीय सेवेत. देशाला सेवा देणारे हे शेतकरी कुटुंबातील पहिलेच उदाहरण असावे. श्री. नानासाहेब पहिल्यापासूनच गुणवत्तेच्या दृष्टीने अत्यंत हुशार म्हणून परिचित. अकरावीच्या परीक्षेत जिल्ह्यात दुसऱ्या क्रमांकाचे उत्तीर्ण. अर्थशास्त्राचे पदवीधर व पदव्युत्तर आणि सुवर्णपदक विजेते. वाडिया कॉलेजमध्ये अर्थशास्त्राचे प्राध्यापक म्हणून सेवेस सुरुवात. 'युनियन पब्लिक सर्व्हिस कमिशन' मार्फत सन १९७७ मध्ये भारतीय प्रशासकीय सेवेत (आय.ए.एस.) निवड झाली. मुख्य कार्यकारी अधिकारी म्हणून रायगड व पुणे येथे शासकीय सेवा. जिल्हाधिकारी जालना व अहमदनगर येथील सेवेनंतर कृषी खात्याचे संचालक म्हणून सन १९८८ मध्ये नियुक्ती. त्यानंतर नानासाहेबांनी कृषी खात्यामध्ये राज्याचे अप्पर मुख्य सचिव (कृषी व फलोत्पादन) म्हणून सप्टेंबर २०१० पर्यंत फार मोठ्या काळासाठी अतिउत्कृष्ट सेवा दिली व ते आता सेवानिवृत्त झाले आहेत. त्याचबरोबर कृषी संबंधित जलसंधारण, रोजगार हमी योजना, फलोत्पादन, ग्रामीण विकास इ. विभागांशी ही त्यांचा सलग संबंध राहिलेला आहे.

माझा संबंध ते नगर येथे जिल्हाधिकारी

असताना आला. त्यावेळी मी सहसंचालक, साखर या पदावर काम करित होतो. त्यांचा ऊस रस्ता नसल्यामुळे अडविला होता. तो अत्यंत कठीण परिस्थितीत मार्गस्थ केल्यामुळे नानासाहेब व माझ्यामध्ये मित्रत्वाचे आणि कौटुंबिक संबंध दृढ झाले; ते आजतागायत कायम आहेत आणि पुढेही राहतील. ऑक्टोबर १९९० मध्ये युरोपियन देश-इंग्लंड, फ्रान्स, स्वित्झर्लंड व नेदरलँड

देशांचा प्रवास करून राज्यातील फळे / भाजीपाला निर्यातीस किती वाव आहे, याचा अभ्यासदौरा त्यांच्या नेतृत्वाखाली स्वखर्चाने करण्यात आला. मे १९९३ मध्ये तेलअवीव व इस्त्राईल या ठिकाणी जागतिक कृषी प्रदर्शन भरले होते. ते प्रदर्शन पाहण्यासाठी राज्यातून ६०-७० शेतकऱ्यांसह पाहणी व अभ्यासदौरा स्वखर्चाने केला. त्यातही त्यांच्याबरोबर जाण्याचा योग मला आला.

जगातील उत्तम शेती ज्या ज्या ठिकाणी असेल, त्या ठिकाणाची पाहणी करून त्याचा सदुपयोग आपल्या राज्यासाठी कसा करता येईल, हा त्यांचा दृष्टिकोन शेतकरी म्हणून आणि शेती विभागाचा प्रशासक म्हणून

कायम राहिलेला आहे. त्यांची कामाची पद्धत आक्रमक व उद्दिष्ट साध्य करणारी. सर्व अधिकारी व कर्मचाऱ्यांवर वचक. त्यांच्या आवाजातील दमदार शब्दच कार्यपूर्तीसाठी फलदायी राहिलेला आहे. कार्यालयीन वेळेत प्रशासक आणि कार्यालयीन वेळेत मित्र, असा स्वभाव प्रशासकीय सेवेत काम करणाऱ्या अधिकाऱ्यांमध्ये पाहायला मिळणे दुर्मीळच. सर्वांना एकत्रित घेऊन जाण्याची वृत्ती भारतीय प्रशासकीय सेवेत काम करणाऱ्यांमध्ये अभावानेच दिसून येते.

वाचनाचा प्रचंड छंद व शेतीसंबंधी, शेती व्यवसायासंदर्भात अर्थशास्त्र विषयाची कात्रणे काढणे, त्याच्या झेरॉक्स प्रती अधिकाऱ्यांच्या सभेमध्ये वाटणे, त्या वाचायला लावणे व त्या विषयांवर सांगोपांग चर्चा करणे, त्यातूनच त्यांची अभ्यास व भविष्याविषयी जागतिकीकरणानंतर होणाऱ्या बदलाबाबत अधिकारी व कर्मचाऱ्यांना जाणीव करून देणे, त्या दृष्टीने त्यांना सक्षम करणे ही प्रवृत्ती राज्याला व राज्यातील यंत्रणेला कार्यक्षम ध्येयपूर्तीच्या दृष्टीने व शेतकऱ्यांच्या उज्वल भविष्यासाठी निश्चितच लाभदायक ठरली आहे.

श्री. नानासाहेब स्वतः भारतीय प्रशासकीय सेवेतील अधिकारी असले, तरी अजूनही शेतात काम करतात. शेती खात्याच्या संचालकपदापासून राज्याच्या अप्पर मुख्य सचिवपदापर्यंत त्यांनी राज्यातील शेतकऱ्यांच्या शेतीबरोबरच स्वतःच्या शेतीकडे सुद्धा प्राधान्याने लक्ष दिले आहे. त्यांची शेती ही निश्चितपणे आदर्श व शेती खात्यातील अधिकाऱ्यांना, त्याचप्रमाणे शेतीशी संबंधित शेती असणाऱ्या इतर खात्यातील अधिकाऱ्यांना